

OLASZORSZÁG SZEREPE A HORTHY-HADSEREG FEGYVERKEZÉSÉBEN

(1920—1941)

Csima János

1. Kapcsolatok 1920—1927 között

Európának a versaillesi imperialista békerendszer alapján történt újjárendezése során a győztes hatalmak között ellentétek ütköztek ki. Olaszország mélyen csalódott a szövetségeseiben, mert balkáni és észak-afrikai igényeit nem elégítették ki. Ebben döntő szerepe volt Franciaország elutasító magatartásának. Franciaország egyébként az elkövetkező időkben a német revansizmus ellen a kisantant államokra kívánt támaszkodni, Olaszország pedig más érdekkapcsolatokat keresett. Az olasz külpolitikának a magyar ellenforradalmi rendszerhez való közeledése — mely egy-két korábbi, kevésbé jelentős epizódyszerű mozzanattól eltekintve — a húszas évek végén indult meg erőteljesebben, a francia vezetés alatt álló kisantant csoporttal való szembenállás, közvetlenül pedig a Jugoszlávia ellenében kialakult érdekellentétek szolgáltak alapul. Olasz részről tetszetősnek látszott a horthysta Magyarországgal való együttműködés, szívesen vették volna ott egy számottevő hadsereg létezését, amely egy majdan Franciaországgal — vagy akár a keleti szomszédal kirobbanó konfliktus esetén — észak felől eredményesen tudná lekötni Jugoszláviát. Nem utolsó sorban piaclehetőséget is láttak Magyarországon a nehezen elhelyezhető olasz áruk számára; emellett az olasz és a magyar fasizmus közötti eszmei rokonság is megkönnyítette a közeledést.

A magyar ellenforradalmi hadsereg első megszervezését és felfegyverzését a győztes nyugati hatalmak tették lehetővé, de ez a támogatás csupán karhatalmi szintig terjedt, vagyis arra volt elegendő, hogy feltétlenül biztosítsa a belső forradalmi erők elfojtását. Ezen túlmenően azonban a trianoni békeszerződés katonai határozványai Magyarország részére — mint ismeretes — maximálisan 35000 főnyi zsoldoshadsereg tartását engedélyezték. Eltiltották a 10 cm-nél nagyobb kaliberű lövegek, páncélos harceszközök és repülőgépek használatát, gyártását és vásárlását, sőt a könnyűfegyverek számát is erősen korlátozták.¹ E rendelkezések betartását 1927 májusáig az állandóan Magyarországon időző Szövetségközi Ellenőrző Bizottság ellenőrizte. Horthyék a katonai megszorításokat mindjárt kezdetben kijátszották oly módon, hogy fegy-

¹ A trianoni békeszerződés katonai rendelkezéseiről lásd *Nándori Pál*: A hirtenbergi fegyverszállítás c. tanulmányát. *Hortytörténelmi Közlemények* (a továbbiakban *HK.*) 1968. 4. sz.

verzeti és felszerelési hiányaikat részint a világháborúból visszamaradt rejtetett fegyver- és lőszeranyaggal, részint külföldről történő szállítással igyekeztek pótolni.

Az olasz katonai misszió 1920 júniusában — vagyis éppen a trianoni békeszerződés aláírásának hónapjában — vállalta, hogy fegyvert szállít Magyarországnak. Emellett a magyar kormány egy olasz szindikátussal is tárgyalt fegyverzet, felszerelés és ruházat beszerzéséről. Mindkét esetben az Osztrák—Magyar Monarchia ottrekedt anyagáról volt szó, melyre a gyors elavulás sorsa várt, ezért az olaszok szívesen kiárusították.

A szállítás lebonyolítását megkönnyítette a lengyelek intervenciók háborúja, mely a nyugatiak támogatását élvezte. Megállapodás történt a lengyel kormánnyal, hogy vevőként a lengyeleket tüntetik fel és a hadianyag-szállítmányok okmányain a magyar részesülést eltitkolják. A Bologna—Varsó irányítású tehervagonok egy részét Magyarországon lekapcsolják, s a kirakott fegyverek helyébe lőszert raknak be.

Sikerült is az üzletet nyélbe ütni, bár röviddel előtte Sosnowsky tábornok, a lengyel hadügyminiszter helyettese úgy tájékoztatta a varsói magyar követet, hogy „az olasz szocialisták okoznak nehézségeket és valutáris viták is folynak, mert az olaszok aranyban kérik a fizetést.”

A lengyel szállítmányokkal lepezett magyar megrendelésben 25 000 Manlicher puska, 300 géppuska, 40 db 10 cm-es tábori tarack, 12 db M 18 típusú 8 cm-es tábori ágyú, 12 db M 15 típusú 8 cm-es tábori ágyú, 8 db 7,5 cm-es hegyi ágyú, 64 tehergépkocsi, 8 motorkerékpár és 400 kerékpár szerepelt.

Bár az osztrák munkásság bojkottálta a fegyverszállítmányokat, a „Lux” fedőnevű hadianyag-szállítmányt Ausztrián át sikerült Győrbe irányítani, ahol megfelelően „átrendezték”. A lengyeleknek szóló küldemény száztengelyes szerelvényekbe rendezve — Berettyóújfalun keresztül — román közvetítéssel jutott el Varsóba.²

Nem tudjuk, hogy az olaszországi megrendelésekből végül is pontosan mennyi hadianyag jutott el Magyarországra, mert egy vezérkari jelentés arról számol be, hogy közben „a magyar—francia közeledés miatt az olaszok megnehezítettek s a szállítások kimaradtak”.³ Egy azonban bizonyos. Ügyszólván még meg sem száradt a tinta a szigorú katonai tilalmakat elrendelő trianoni békeszerződésen, a magyar ellenforradalmi kormány a szerződést aláíró egyik „győztes” hatalom, Olaszország segítségével csempészett fegyvert az országba.

Többféle súlyos ok is közrejátszott abban, hogy ezután már említésre méltó fegyvercsempészésre egészen 1928 végéig nem került sor. Az államháztartás súlyos helyzete, valamint a külföldi katonai és pénzügyi ellenőrzés, s emellett az ellenforradalmi Magyarország példátlan külpolitikai elszigetelődése, mindmegannyi leküzdhetetlen akadályt jelentettek egy hasonló vállalkozás számára. Olaszország elhidegülését és Lengyelország intervenciójának a fiaskóját 1920 augusztusában Jugoszlávia és Csehszlovákia kétoldalú szerződése követte a revíziós törekvések és a Habsburg-ház ellen. Még ugyan ebben az évben — november 12-én — a rappalói egyezmény rendezte Olaszország és Jugoszlávia között a Fiume miatt felmerült viszályt, s állást foglalt

² HL. Főv. — 14 852/hdm. 2—1920.

³ HL. Főv. — 14 720/hdm. 2—1920. — A franciákhoz 1920 nyarán lengyel közvetítéssel történt közeledésről van itt szó, melynek során a magyar ellenforradalmi kormány kifejezte hajlandóságát a lengyel intervenciókhoz való csatlakozásra, s ettől a békeszerződésen módosításokat remélt. 1920 szeptemberében a Horthy-hadsereg fegyverzete: 59 048 puska, 2243 karabély, 579 szabványos géppuska, 315 kézi géppuska, 130 löveg, 13 gyalogágyú, 25 aknavető volt. Az olasz szállításokra enged következtetni, hogy ez a készlet a márciusi helyzethez képest 13 078 puska (illetve karabély), 110 szabványos géppuska, 102 kézi géppuska és 36 löveg gyarapodást mutat. (Vö. HL. HM. ein. 1.—1300 és 78588—1920. sz.)

a békeszerződések mellett és a Habsburgok visszatérése ellen. Igaz, ez a megegyezés csak felszínes alapon jött létre és csupán átmeneti megnyugvást hozott. IV. Károly magyarországi puccskísérlete azonban 1921 húsvétja után Romániát is arra készítette, hogy csatlakozzék a jugoszláv—csehszlovák szövetséghez és kialakult a „kisantant”. 1921. április 21-én csehszlovák—román, 1921. június 7-én pedig román—jugoszláv szerződést kötöttek. Teljessé vált a magyar ellenforradalmi rendszer külpolitikai elszigetelődése 1921 decemberében az Ausztria és Csehszlovákia között megkötött egyezményvel.

Az első, újabb „magyarbarát” hang Olaszország felől 1921 áprilisában már Mussolini részéről jelentkezett, aki ekkor még nem volt hatalmon, de erőteljesen szervezkedett és fasiszta körökben a „jövő embere”-ként tartották számon. Előrevetültek már az adriai érdekellentétek árnyékai is, jelezve az olasz—jugoszláv viszonyban bekövetkező eltávolodást és ugyanakkor a francia politika közép-európai befolyásának gyengítését célozta a hivatalos Olaszországnak a magyar kormányzat felé nyilvánított pártoló magatartása 1921 decemberében a soproni népszavazás ügyében.

1922-ben Anglia segítségével Magyarország is tagja lett a Népszövetségnek. A bel- és külpolitikai konszolidációra törekvő Bethlen-kormány óvatos volt és a békeszerződés katonai rendelkezéseinek betartása tekintetében is igyekezett lojalitást mutatni a győztes nyugati hatalmak felé, hogy hozzájusson a hőn áhított népszövetségi kölcsönhöz, amelyet 1924-ben sikerült is kieszközölnie. Az azt követő szigorú pénzügyi és a már folyamatban levő fegyverzeti ellenőrzés nem tették lehetővé illegális hadianyag-szállítások lebonyolítását.

Egyelőre kedvezőtlen volt a helyzet ahhoz, hogy az ellenforradalmi rendszer vezetői az állampolitikai célkitűzéseik középpontjába állított területi revíziós törekvések ügyében bármilyen előrelépést tegyenek. Várták tehát az alkalmat, amikor megfelelőbb katonai és külpolitikai bázis épülhet ki céljaik megközelítése érdekében. Anglia több esetben is nyújtott külpolitikai támogatást a magyar kormánynak, hogy a kisantant államoknál biztosított francia befolyást némiképpen ellensúlyozza, de a revíziós igényeket továbbra is elutasította. Németországgal ekkor még — eltekintve a szélsőséges reakciós körökkel való titkos, időszakos együttműködéstől — a hivatalos politikai kapcsolatok jelentéktelenek voltak. Mivel a weimari Németország rendkívül súlyos gazdasági nehézségeiből a nyugati hatalmak segítségével szándékozott kilábalni, nem kívánta külpolitikáját Magyarországgal terhelni és teljes érdektelenséget mutatott a Nyugaton oly népszerűtlen magyar revíziós törekvések irányában.⁴

Német—magyar katonai körök — sajátos módon — már előbb szót értettek egymással és pl. fegyverzeti, „rejtési” együttműködés bizalmasan már folyt közöttük, de a külpolitikai törekvések nyílt egybehangolása csak a hitleri Németországgal indult meg.

Ennél korábban épültek ki a Bethlen-kormány szorosabb államközi kapcsolatai a fasiszta Olaszországgal. Igaz, hogy Olaszország 1924-ben barátsági szerződést kötött Csehszlovákiával és Jugoszláviával, majd 1926-ban Romániával is, de ezek az egyezmények nem zártak le minden vitás kérdést. A húszas évek második felében úgy látszott, hogy Európában új hatalmi csoportosulások körvonalai bontakoznak ki és 1927-ben két esemény is lázba hozta a horthysta politikai és katonai vezetőket.

⁴ Lásd Csima János: Adalékok a horthysta vezérkarnak az ellenforradalmi rendszer háborús politikájában, betöltött szerepéről. HK. 1968. 3. sz. 489. o.

2. Fegyverkezés és olaszországi hadianyag-szállítások 1927—1938 között

Mussolini célszerűnek látta, hogy az olasz fasizmus délkelet-európai törekvései érdekében szorosabb együttműködést létesítsen Magyarországgal. Európa-szerte feltűnést keltő beszédében kifejezte elégedetlenségét a versaillesi békerendszerrel szemben, és bátorítónan foglalt állást a magyar revíziós törekvések mellett. 1927. április 5-én megkötötték az olasz—magyar „barátsági, békéltetési és döntőbírósi” szerződést. A Bethlen-kormány ezt az aktust első lépésnek tekintette a magyar revíziós külpolitika elszigetelt helyzetének felszámolásához. Ugyanakkor egy másik, szinte egy időben elkövetkezett esemény arra készítette a legfelső politikai és katonai vezetést, hogy megkezdje a hadsereg átszervezését, fegyverzettel és felszereléssel való ellátását. 1927. május 1-ével a Szövetségek Katonai Ellenőrző Bizottság megszűntette ellenőrző tevékenységét és elhagyta az országot, az ellenőrző funkciót pedig a Népszövetségre ruházta át.⁵

Megalakult a Honvédelmi Minisztérium elnöki B. csoportja, melyet igen fontos feladatokkal és hatáskörrel ruháztak fel. Az új szerv feladata volt a hadsereg fegyverzeti és felszerelési ügyeinek intézése, a szomszéd országok fegyverzeti ügyeinek szemmel tartása, továbbá hatáskörébe utalták a külföldi katonai, katonapolitikai ügyeket.⁶

A katonai vezetés rendkívül érdeklődést kezdett tanúsítani a katonai körökben Európa-szerte vitatott kérdések iránt: milyen lesz a jövő háborúja, a harcmodor és a fegyverzet, mindezekre mennyiben hat a technikai fejlődés, gépesítés és hogyan fejlődik a szállítás? Már előjáróban megjegyezhetjük, hogy ez az érdeklődés nem hozta meg a kívánt gyümölcsöket: a Horthy-hadsereg ugyanis sohasem tudott kivergődni korszerűtlen állapotából.

Olaszország 1926-tól lépéseket tett hadserege korszerűbb megszervezésére, kiépítésére és a magyar kormány sokat várt az olaszokkal való együttműködéstől. Mindenekelőtt azt remélte, hogy az olasz szállítmányok révén végre sikerül a hadsereget nagyobb mennyiségű gyalogsági és tüzérségi fegyverzettel ellátni. Emellett a katonai vezetés mohó érdeklődéssel fordult a harci repülőgépeket, páncélos, vontató és szállító járműveket gyártó olasz hadiipar felé.

Olasz cégekkel még 1927-ben tárgyalásokat kezdett a HM páncélgépkocsik beszerzése ügyében. 70 db beszerzését tervezték, s hogy ebből végül is csak néhány darab lett, abban pénzügyi okok mellett az is szerepet játszott, hogy a páncélos járművek megfelelő típusának a kialakításában és kiválasztásában az idő tájt Európa-szerte nagy bizonytalanság uralkodott. Mindenféle kísérletezések folytán s a konstrukciók sűrűn változtak.⁷

Mussolini az olasz légierő nagyarányú fokozatos kifejlesztését tűzte ki célul, hogy néhány éven belül biztosítsa a fasiszta Olaszország légi fölényét Franciaországgal és a kisantant államokkal szemben. A magyar kormány 1927-ben szintén elhatározta, hogy megkezdje a békeszerződésben tilalmazott katonai repülés kifejlesztését. Erre kedvező kiindulópontul szolgált, hogy még januárban megszűntek a Magyarországra vonatkozó polgári légügyi korlátozások, s ezzel a katonai repülés korábbi rejtési lehetőségei kibővültek. A magyar kormány légügyi egyezményt kötött Olaszországgal és Németor-

⁵ Elírás, vagy tévedés lehet, amit a *Molnár Erik* szerkesztésében megjelent Magyarország története c. mű II. kötetének 390. oldalán olvashatunk. Ott a katonai és pénzügyi ellenőrzés megszűntetését 1926-ra teszik.

⁶ HL. HM. eln. — 5303 — VI. 1/ált. — 1928. — Egy évvel később, 1928. november 15-én megalakult a HM 3. c. osztálya, melynek ügyköre az ország ipari mozgósításának előkészítése, továbbá a hadsereg béke és háborús anyagi szükségleteinek előteremtése lett. (HL. HM. eln. 1 „titkos” — 5560—1929.)

⁷ HL. HM. eln. — 37.028/VI—c—1927.

Olaszországgal 1928-ban még intenzívebbé váltak a kapcsolatok. Gazdasági és kulturális egyezmények mellett a katonai híryanag kölcsönös kicserélésére is egyezményt kötöttek, s olasz részről ajánlatot tettek magyar tisztek hathónapos repülőképzésére.¹⁵ Az 1928. július 4-én megkötött kereskedelmi és hajózási egyezmény jelentősége — többek között abban is nyilvánult, hogy megnyílt a lehetőség Magyarország számára hadifontoságú anyagoknak a tenger felől való szállítására. A fegyvercsempészések szempontjából azonban már az év első napja rosszul kezdődött. 1928. január 1-én Szentgotthárdnál lelepleződött egy Olaszország felől érkező vasúti szállítmány, amely az „Andes-akció” fedőnevet viselte. Decemberben hasonló eset történt. Bécsben, egy dunai uszályra rakott géppuska-szállítmányból egy láda szétesett, a rakodómunkások felfedezték a csempészt fegyvereket, s az ügy a széles nyilvánosság elé került. Mindkét eset nagy tiltakozást váltott ki a kisantant államokban és Franciaországban.¹⁶

Gyalogsági és tüzérségi fegyvereken kívül, amelyek becsempészése — mint láttuk — nagy nehézségek közepette folyt, a Honvédelmi Minisztérium páncélos járművek, tehergépkocsik, vontatók és repülőgépek beszerzéséről tárgyalt az olaszokkal. 1929-ben 2 „Ansaldo” páncélgépkocsit, „Pavesi”-vontatókat és tehergépkocsikat vásároltak Olaszországtól. Vettek ezenkívül még 2 AC—3 típusú repülőgépet, amelyek igen nagy késedelemmel érkeztek meg. Kiderült róluk, hogy használtak, nem is azonosak az eredetileg megrendelt gépekkel, s mindezek felül már teljesen elavultak. A két kísérő olasz pilóta nem is volt hajlandó felszállni velük, mert — úgymond — ezzel a típusal már 22 szárnytörés történt, s a futóművük is hibás. Végül is a gépeket becserezték 2 A—20 típusúra.¹⁷

Talán ez az eset is, de bizonyára más tapasztalatok is hozzájárultak a felső vezetés ama nézetének kialakulásához, hogy a technika túlságosan is gyors fejlődése miatt a gépek hamar elavulnak, ezért békében nem célszerű a repülőgéppark nagy, mennyiségi fejlesztését erőltetni. Ennek alapján az 1929/30. évi költségvetésben a Légügyi Hivatal részére kért 11 622 000 P-s beruházási összeget 5 620 000 P-re csökkentették. Elejtették 12 vadászipülőgép beszerzésének tervét, ellenben megvették az olaszoktól a CA—97 és Ca—101 típusú repülőgépek gyártási jogát és a Weis Manfred gyár kapott 4 140 000 P összegű megrendelést repülőmotorok és sárkányok gyártására. Így a csökkentett fejlesztés miatt az 1930. év végéig csak 6 repülőszázad létesült.¹⁸

Az olasz—magyar kapcsolatok bővítését szolgálta Grandi államtitkár 1929. május 2-án tett magyarországi látogatása. Ez a látogatás Bethlen Istvánt kisantant-ellenes kirohanásra bátorította fel, amelyre viszont a kisantant államok június 10-én demarssal válaszoltak. Mint azt egy vezérkari iratból megtudjuk, német részről is féltékenyen és bizalmatlanul fogadták a magyar kormánynak Olaszországgal kialakuló politikai, gazdasági és katonai kapcsolatait, s még inkább a lengyelekkel való barátkozását. Titkos katonai szerződésre gyanakodtak és attól félttek, hogy a németektől szerzett értesülések eljutnak az olaszokhoz és a lengyelekhez.¹⁹

1930-ban a magyar vezérkar vezetési gyakorlatot tartott, amelynek írásban

¹⁵ HL. HM.—20543/T—VI. 2c—1928.

¹⁶ HL. HM.—5118/T—VI—1—1929.

¹⁷ HL. HM. eln.—123 879—VI—2c—1929. és HM. eln.—105449—VI—1d—1929.

¹⁸ HL. HM.—5418/T—VI—1. a. — 1928. 4. sz. mell. és HM—105 503—VI—1. a—1929. — Az első helyen említett iratból az is kiderül, hogy a németektől a Siemens—Halske 60—120 HP-s repülőmotor licence-ét vásárolták meg.

¹⁹ HL. HM. eln.—123 786—VI. 2. elvi—1929. — Ugyanez az irat arról is beszámol, hogy az olaszok már kezdtek tapogatózni Németország felé, közeledési céllal.

kiadott anyagából eddig csak a „repülő”-rész került elő, de abból is megállapítható, hogy a gyakorlat Jugoszlávia felé olasz—magyar együttműködésre épült.²⁰

Olaszország az 1930/31. költségvetési évben a magyar hadsereg számára 12 repülőgépet szállított 4 110 260 líra (=1 284 456 P) összegért, továbbá 103 „Pavesi”-vontatót és 5 „Ansaldo” kis harckocsit 10 889 740 líráért (= 3 403 043 P).²¹ Néhány év óta olasz katonai repülőketelések látványos európai és afrikai körrepülésekkel hívták fel magukra a világ figyelmét és 1930 elején, Balbo tábornok személyes vezetésével, egy tíz gépből álló kötelék zárt alakzatban az óceánt is átrepülte. Ezzel az olasz katonai repülés kiválóságát igyekeztek bizonyítani. Olaszországnak 13 sárkánygyára és 7 motorgyára működött, köztük a Fiat, Caproni, Breda, Cantiere, Isotta-Fraschini és a Colombo Művek. Ám a kapitalista ipart ekkortájt már meglegyintette az általános gazdasági válság előszele. Belföldön és külföldön egyaránt szűkült a piac és — mint a magyar katonai szakirodalom is beszámolt róla — pénzügyi okokból Mussolini többéves repülésfejlesztési programja is eltolódott néhány évvel, de — írják — „legalább a legmodernebb gépeket kapják majd az olaszok.” Magyar repülési szakemberek véleménye szerint az olasz bombázógépek sárkányainak építésében — enyhén szólva — „konzervatív irányzat” érvényesül.²² (vagyis nem korszerűek), a Honvédelmi Minisztérium mégis ilyeneket rendelt, és a vásárolt szabadalmak alapján a magyar ipar is ezeket gyártotta. Ugyancsak 1930-ban pilótákat küldtek Olaszországba kiképzésre.²³

Az olasz katonai vezetés ebben az évben gyorscsapatot is szervezett, amely kerékpárosokból (bersaglieri), lovasságból és lovas-motoros tüzérségből állt.²⁴ Talán éppen az olasz példa hatott Magyarországon is, amikor két évvel később ezt az „olcsó megoldást” tartották elsősorban szem előtt gyorsan mozgó alegységek szervezésénél, s az addig gyalogos jellegű, csak elnevezésükben „kerékpáros” zászlóaljakat ellátták kerékpáranyaggal, és megszervezték e zászlóaljak árkász-, távbeszélő és motorkerékpáros közvetlen szakaszait. Úgy tervezték, hogy később páncélgépköcsi szakaszt is szerveztek. A harmincas években aztán mind Olaszországban, mind pedig Magyarországon még túlzott fontosságot tulajdonítottak az egyre korszerűtlenebb lovas és kerékpáros alakulatoknak. A kitűnő olasz autószertrádákon még csak könnyen karikázhattak a bersaglierik, de ugyancsak nehéz dolguk volt a magyar kerékpárosoknak a rossz hazai utakon. (Hát még a háborúban, mély sárban, vagy úttalan hegyes vidékeken!)

Az 1931-ben bekövetkező politikai és gazdasági feszültségben a Bethlen-kormány kénytelen volt lemondani. Károlyi Gyula színrelépése kapcsán a csehszlovák lapok akkor ezt írták: az olasz orientáció híve elment, francia orientáció várható.²⁵ A rövid életű Károlyi-kormány belső összetételénél fogva a bel- és külpolitikai, katonai és gazdasági erők együtthatása folytán képtelen volt egy ilyen fordulat megtételére. Gömbös Gyula 1932 őszén foly-

²⁰ HI. Könyvtára, Vezérkari vezetési gyakorlat. 1930. Rep. rész.

²¹ *Hetés—Morváne—Tóth*: i. m. 130. irata. — Nándori említett tanulmányában levéltári források alapján több ízben is csökkentett, végül 50 millió dolláros hitelegyezményről ír. Mivel azonban a nemzetközi gazdasági és pénzügyi válság az olasz „koldus imperializmust” is elérte, az 1930/31. költségvetési évben az a magyar kormány részére csak egészen szerény összegű, kerek 15 millió líras (= 4 687 499 P, vagy 781 250 dollár) összegű áruhitelt tudott nyújtani.

²² MKSZ. 4. 1930. 3. sz. „Repülés és léghajózás” c. rovat 270. o. és *Szentmérey*: Olaszország, mint légihatalom. MKSZ. 1931. 4. sz. 126. o.

²³ HL. HM. eln. — 105 860—VI. 1.—1930.

²⁴ MKSZ. 1930. 3. sz. 313. o. Lapszemle. (A Wissen und Wehr 32. sz.-ből.)

²⁵ A csehszlovák sajtó ilyen értelmű vélekedésről számol be a HL. VKF. 2. oszt. — 15 115/a—1931. sz. irata.

tatta Bethlen olasz orientációs politikáját, s ezt a korábbi elgondolások szerint, a Németoszággal való szoros katonapolitikai együttműködés irányában fejlesztette tovább.

Az olaszokkal 1929-ben, a németekkel pedig 1931-ben, vagyis Gömbös honvédelmi minisztersége alatt, megállapodás történt a fegyverzet technikai és alkalmazási kérdéseiben való szoros együttműködésre.

Ebben az évben a vezérkar első ízben tartott hadseregkeretben kétoldalú vezetési gyakorlatot. A feltételezés szerint magyar részről főerőkkel Románia ellen, három hadosztállyal pedig jugoszláv csapatok támadásának feltartóztatására működtek, nehogy ez utóbbiak az olasz főerők északi szárnya felé előnyomulhassanak.²⁶ Háború esetén tehát a magyar katonai vezetés még csak az olasz hadsereggel való együttműködést feltételezte.

Még ugyanebben az esztendőben a magyar kormány kérdést intézett Schober osztrák cancellárhoz, hogy megengedné-e Ausztria területén egy Olaszországból Magyarországra irányított fegyverszállítmány áthaladását, s annak kitudódása esetén segédkezne-e az incidens elsimításában? Schober hozzájárult a hadianyagnak Ausztrián át történő szállításához, s a magyar kormány 1000 géppuskát rendelt az olaszoktól.²⁷ Az évek óta beígért nagyarányú olasz hadianyag-szállítások azonban a nemzetközi hitelkapcsolatok megrendülése, s a mind Olaszországban, mind pedig Magyarországon szükségessé vált pénzügyi kényszerintézkedések folytán jó időre eltolódtak. Jelentősebb fegyverszállításra legközelebb csak az 1933. január elején kipatant és nemzetközi botrányt felkavaró hirtenbergi szállítmány kapcsán került sor.²⁸

Közben azonban zavartalanul folyt az olasz—magyar fegyverzeti együttműködés, a kölcsönös kísérletezések s az így szerzett tapasztalatok rendszeres átadása a gyalogsági fegyverek, töltények, gépágyúk, géppuskák, lövegek és nehéztüzérségi anyag tekintetében. A magyar kormány 1932-ben mindössze 464 670 P-t költött olaszországi kísérleti és felszerelési anyag beszerzésére. Miközben azonban a bevezetett drasztikus pénzügyi-gazdasági intézkedések az ország egész lakosságának súlyos megpróbáltatásokat jelentettek, a honvédelmi tárca kiadásai a teljes állami költségvetés csökkenő összegeinek egyre magasabb $\%$ -át tették ki (1931/32. kv. évben 13,4⁰/₀, 1932/33-ban 14,7⁰/₀).²⁹ Ezek az erőfeszítések azonban a hadsereg korszerűsítésében és fejlesztésében csekély eredményekkel jártak. 1932 őszén Gömbös ösztönzésére megkezdődött a légvédelem korszerűbb alapjainak lerakása és a beszerzendő légvédelmi lövegek mozgékonyra tételére 65 „Pavesi”-traktort rendeltek az olaszoktól.³⁰ Tárgyalások folytak ezenkívül tüzérségi anyag beszerzéséről. Az olaszok főleg 15 cm-es és 21 cm-es nehéz tarackot, továbbá 7,5 cm-es hegyi ágyút kínáltak eladásra.³¹ Más államoktól is történtek kisebb-nagyobb hadianyag-beszerzések. A HM egy svájci cégtől 3000 golyószórót rendelt, amelynek fele 1932 júniusig meg is érkezett.³² Az olasz fegyverszállításoknak Gömbös 1932. november 9-én Mussolininál tett látogatása adott újabb lökést, amikor is politikai, katonai és kereskedelmi kérdésekről tárgyaltak.

²⁶ HL. Vezérkari vezetési gyakorlat megbeszélése. Melléklet a VKF. 4. oszt. — 144 100/eln. 1931. sz.-hoz.

²⁷ HL. HM—119 339/eln. VI—2 a és 119 726/eln. VI—2 a—1931.

²⁸ Ennek körülményeiről és nemzetközi visszhangjáról részletesen beszámol Nándori említett tanulmánya.

²⁹ Lásd *Hetés—Morváné—Tóth*: i. m. 130. sz. irat.

³⁰ 40 db 8 cm-es „Bofors” gyártása folyamatban volt Diósgyőrött. Az Országos Légvédelmi Parancsnokság 1933-ban állt fel. (Lásd: HL. HM—9143/Hr. és 9258/Hr—VI—1—1932.)

³¹ HL. HM—105 499/eln.—VI—1—1932.

³² HL. HM—9143/Hr. VI—1. 1932. — Erről a megrendelésről — más forrásra hivatkozva — Nándori is említést tesz.

A botrányos hirtenbergi ügy kapcsán 1933-ban nagy ügyvel-bajjal Magyarországra juttatott olasz szállítmányban 68 008 db elavult puska és 480 géppuska volt, amelyért a HM hitelszámláját 5 200 000 P kiadás terhelte.³³ A magyar kormány 500 000 P-ért eladta az olaszoknak a magyar konstrukciójú Gebauer-féle géppuska licenciáját, amelyet az olasz kormány 32 ki-mustrált táborigényű leszállításával egyenlített ki.³⁴

A fegyverzeti együttműködés jegyében Olaszország eladta a „Pavesi”-von-tató (P—4—100) gyártási jogát, együttműködés alakult ki a repülés műszaki kérdéseiben és a várható üzlet reményében az olaszok egy „Ansaldo” kis harckocsit is megküldtek.³⁵ A bolgárok részére ugyanebben az évben már sikerült 16 „Ansaldo” kis harckocsit eladniuk, amelyeket azok a rendőrség szervezetében rejtettek el. A megfelelő harckocsi típus kiválasztásában világszerte tapasztalható bizonytalanság közepette magyar katonai szakkörök ezúttal is a viszonylag „olcsó megoldás” mellett döntöttek és a még felme-rülő kételyeiket eloszlatta az az olasz vélemény, amely szerint: „a közepes és nehéz harckocsik a hadszíntereken nem fognak nagy szerephez jutni, a kis és könnyű, gyors harckocsik alkalmazására azonban sok alkalom fog nyílni”.³⁶ A gyakorlatban az olasz kis harckocsik csak az abesszin hadjáratban játszot-tak szerepet, de a spanyol polgárháborúban már nyilvánvalóvá vált, hogy védtelenek az elhárító fegyverek tüzeiben. Gyenge páncélzatukkal és fegyver-zetükkel, korlátozott terepjáró képességükkel a második világháborúban már csak elavult lomnak számítottak, s egy-kettőre az ócskavas sorsára jutottak.

A légierő fejlesztésében sem sikerült előhaladást tenni. Mint a vezérkar megállapította, a beszerzett hadirepülőgépek 1927. évi szerkesztésük lévén, máris korszerűtlenné váltak. Emellett a repülőgépállomány a gyors elhasz-nálódás és a kellő utánpótlás hiánya miatt nemhogy nőtt volna, hanem inkább csökkent.³⁷

Hitler baljóslatú színpadra lépése s a gyors iramban meginduló német fegy-verkezés Európa-szerte aggodalmat keltett és újabb fegyverkezési hullámot indított el, amelyet azután csak fokozott a leszerelési konferencia meghiú-sulása. Ugyanez a magyar politikai és katonai körökre csak bátorítólag hat-tott. Gömbösök kardcsörtetése és a kitudódott olasz fegyverszállítás közvet-len következménye az lett, hogy 1933 februárjában megalakult a kisantant katonai tanácsa.

Csehszlovákia szintén komoly erőfeszítéseket tett hadserege korszerű-sítésére és felfegyverzésére. 1933-ban már 34 repülőszázada volt, 12 had-osztályához ugyanannyi harckocsizászlóaljat és egy önálló harckocsizászló-aljat szervezett, Jugoszlávia számára jelentős mennyiségű fegyvert szállít-tott. A fenyegető olasz légifölény miatt azonban Jugoszlávia elsősorban lég-védelmét szervezte meg: három új légvédelmi tüzérosztályt és egy önálló légvédelmi tüzérosztályt állított fel.³⁸

A magyar kormány álláspontja az volt, hogy egyelőre kerülni kell a hábo-rút, de fegyverkezni kell. A cseh légifölényt nem tartották behozhatatlan-nak. A Légügyi Hivatal a légierőnek 12, majd 18 repülőszázadra való fejleszté-si tervét terjesztette elő, de azt a tervet 1935-re sem sikerült megvalósí-

³³ Lásd: *Hetés—Morváné—Tóth*: i. m. 130. sz. irat.

³⁴ Nándori idézett tanulmányában — lapjelentésekre hivatkozva — 32 db repülőgépmotornak Hirtenbergbe történt szállításáról ír, amíg az olasz szállításokat felsoroló, általunk hivat-kozott irat 32 db táborigényűt említ. Ez utóbbi a valószínűbb. Az olasz repülőgépmotorokat akkor a magyar katonai szakértők nem is tartották korszerűnek; 1933-ban K—9, K—14 „Mistral-Mayor” motorokat szereztek be. 17. sz. lábjegyzetben említett Ca—101 és Ca—111 típus jelzésekkel pedig egyébként nem motorokat, hanem sárkányokat jelöltek meg.

³⁵ HL. HM—105 428/eln.—VI—2 a—1933.

³⁶ HL. HM—105 556/eln.—VI—1—1933.

³⁷ HL. HM—105 562/eln.—VI—1—1933.

³⁸ HL. HM—119 807/eln.—VI—2 a—1933. MKSZ. 1933. 6. sz. 269. o. és 8. sz. 164. o. (Hírek)

tani. Egy 18 repülőszázadból álló légierőnek csupán a fenntartása 16 millió P-be került volna, amit az államháztartás helyzete nem tett lehetővé.³⁹ Egyelőre az elhasználandó és elavult motorok helyébe a Gnome-Rhone gyártól megvették a nyugat-európai államokban is korszerűnek tartott Mistral-Mayor motor (K—14) gyártási jogát és a Weiss Manfréd gyár 5 db Fokker V sárkány és 5 db K—14 típusú motor gyártására kapott állami megrendelést.⁴⁰ Az első újonnan létesített légvédelmi ütegeket a csehszlovák légi főlényre való tekintettel az északi határok mentén fekvő Diósgyőr és Fűzfő védelmére állították fel. Olaszországnak repülőgépekre megrendelést egyelőre nem adtak. A magyar repülő szakkörökben kedvetlenül állapították meg, hogy az alig 3 éve vásárolt 12 olasz Cr—20, Avis I., II. és III. típusú repülőgépek már teljesen korszerűtlenek. Ennek ellenére az olaszokkal a repülőgépmotorok tervezésében is közös kísérletezések folytak, de míg az olaszok vízhűtéses, addig a magyar szakemberek léghűtéses motorok mellett kardoskodtak.⁴¹

Az „Ansaldo” kis harckocsit a Haditechnikai Intézet „világviszonylatban is kiváló”-nak minősítette, melyet „öt évig nem tudnak túlszárnyalni” és 34 M kis harckocsi néven javasolta is annak rendszeresítését. Ennek alapján a vezérkar 1935-re 16 „Ansaldo” beszerzését és egy kis harckocsiszázad felállítását javasolta.⁴²

Ami a politikai kapcsolatokat illeti, 1934-ben Olaszország és Németország viszonya a Bécsben lezajlott náci puccskísérlet miatt átmenetileg megromlott, de magyar kormánykörökben is megnehezültek Göring belgrádi nyilatkozata miatt, majd azért mert Bülow román követnek is kijelentette, hogy Németország semmiféle revíziós politikák mellett nem kötelezte el magát és csak az egyenjogúság érdekli.⁴³ Létrejött az olasz—magyar—osztrák egyezmény, amely gazdasági tendenciái és „Anschluss”-ellenes tartalma miatt átmeneti törést jelentett a fasiszta rendszerek politikai együttműködésében. A megegyezésben az osztrák komponens különös fontosságát a magyar kormány számára az jelentette, hogy Ausztria volt a kapu Olaszország és a Nyugat felé.

Említésre méltó esemény az is, hogy 1934 novemberében megegyezés született az olaszokkal a Trieszteni át történő transitforgalomról, majd egy „Magyar Fővámhivatal”-nak Fiumében való felállításáról. Ez azt jelentette, hogy a Magyarországnak érkező gyapjuszállítmányok, de az egyéb hadiipari szempontból is fontos ipari nyersanyagok is ezentúl nem Brémába, hanem a trieszti kikötőbe érkeztek be, ami érzékeny veszteséget jelentett a német tengeri hajózásnak.⁴⁴

Ugyancsak az év történetéhez tartozik a háborús pszichózist fellobbantó, olasz és magyar vonatkozásoktól terhes marseillesi királygyilkosság is.

A gazdasági és pénzügyi válság mélypontjáról kilábaló magyar gyáripar termelése 1935-ben figyelemreméltó fejlődést mutatott.

Ebben — ha itt eltekintünk a hadianyaggyártásnak a társadalmi haladásra kiható negatív szerepének kifejtésétől — ismételten rá kell mutatnunk az állami hadiipari megrendelések serkentő hatására.⁴⁵

³⁹ HL. HM—105 200 és 105 249/eln. VI—1. 1934.

⁴⁰ HL. HM—105 659/eln.—VI—1. 1934.

⁴¹ HL. HM—105 249/eln.—VI—1—1934.

⁴² HL. HM—105 360/eln.—VI—1—1934. — Addig csak 5 db „Fiat” könnyű harckocsi és néhány utánszat volt az 1932-ben létesített „gépkocsizó csoport”-nál.

⁴³ A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról. 1933—1944. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968. 27. sz. irat, lábjegyzet.

⁴⁴ Deutsches Zentralarchiv, Potsdam, Auswärtiges Amt, Italienische-ungarische Beziehungen. (1935)

A legnagyobb nehézipari üzemekben nemcsak kísérletezések folytak a meglévőknél korszerűbb harceszközök előállítására, hanem új lendülettel indult meg a termelés a hadseregnek fegyverzettel való ellátására. 1935-ben látták el korszerűbb puskával a gyalogságot. Az új diósgyőri löveggyártó üzemben 160 db 7,5 cm-es hegyi ágyú és 40 db 8 cm-es légvédelmi ágyú sorozatgyártása folyt. Svédországtól megszerezték a Boström svéd kapitány szerkesztette 40 mm-es légvédelmi gépágyú gyártási jogát.⁴⁶ Nagy beruházások folytak a MÁVAG-nál s ugyanott 9,5 millió P-s megrendelésen dolgoztak. A Danuviánál napi 25—30 db Gebauer-féle géppuskát tudtak előállítani.⁴⁷ Ez idő tájt katonai szakírók arról cikkeztek, hogy nem érdemes a hadsereget drága, korszerű hadigépekkel nagy mennyiségben ellátni, mert azok a technika állandó fejlődése miatt úgyszólamint hamar elavulnak, s hogy a hadsereget nem is lehet állandóan korszerű fokon tartani.⁴⁸ Különös körülményt igényeltek a külföldi szállítások, mert a hadianyag-gyárosok elsősorban az elavult, vagy új gyártású, de a gyakorlatban kevésbé alkalmasnak bizonyult cikkektől igyekeztek szabadulni.

Mivel a magyar ipar a sürgetett és fokozódó mennyiségű igényeket csak részben tudta kielégíteni, ismét megindultak az olaszországi szállítások. Gömbösék a sokévi lemaradás mielőbbi pótlására törekedtek, s a leszerelési konferencián a magyar kiküldöttek nem leszerelést, hanem fegyverkezési egyenjogúságot követeltek, amiben Olaszország támogatását élvezték. A hitleri Németország már rég kilépett a Népszövetségből, faképnél hagyta a leszerelési konferenciát, és megkezdte hadserege erőteljes kiépítését és felfegyverzését. Az a körülmény, hogy a nagyhatalmak mindezek felett szemet hunytak, a magyar kormányt is nyíltabb tevékenységre bátorította.

Az „Árpád” hadrendfejlesztési terv alapján 1935-ben a magyar kormány 26 db repülőgépet rendelt az olaszoktól. A Légügyi Hivatal javaslatára vadászgép típus tekintetében a Ca—114 mellett döntöttek, nappali bombázónak pedig a Ca—111 típust fogadták el. A sárkányokat Olaszország, a hozzávaló motorokat pedig a Weiss Manfréd gyár állította elő. Egy másik tételben 9 db Ca—101 mintájú bombázót vásároltak darabonként 695 000 líráért. A gépeket olasz pilóták hozták el Szombathelyre.⁴⁹

Olaszország egyidejűleg megkezdte az „Ansaldo” kis harckocsik szállítását, s ezeket itthon 8 mm-es Gebauer-féle ikergéppuskákkal szerelték fel.⁵⁰

A szállítások azonban akadoztak, késtek. Végül teljesítésük határideje egészen bizonytalanná vált, mert Mussolini 1935 októbere és 1936 májusa között végrehajtott abesszíniai hadjáratának anyagi előkészítése a nyersanyagokban szegény Olaszország nyersanyagforrásait és hadiiparát olyannyira leterhelte, hogy a szövetséges magyar kormány szén- vas- és acélszállítmányokra is rászorult. Kétoldalúvá váltak tehát a hadianyag-szállítások. Ezentúl Magyarország is küldött hadiipari fontosságú nyersanyagot és katonai cikkeket Olaszországnak.⁵¹

A magyar vezérkart türelmetlenséggel töltötte el, hogy újabb akadályok gördültek a hadseregfejlesztési tervek ütemszerű végrehajtása elé. Már az év elején nyilvánvalóvá vált, hogy a tavaszra esedékes anyagi fejlesztés nem valósítható meg. „1935. április 1-ig nem készülünk el” — szögezte le jelenté-

⁴⁵ Lásd *Berend—Ránki*: Magyarország gyáripara a második világháború előtt és a háború időszakában (1933—1944). Budapest, Akadémiai Kiadó, 1958. 49—54. o., továbbá *Mojzer László*: A haderő szerepe a nemzetgazdaságban. MKSZ, 1935. 7. sz. 168. o.

⁴⁶ HL. HM—105 322/eln.—VI—1—1935.

⁴⁷ *Berend—Ránki*: i. m. 52—54. oldalakon közölt számszerű adatok.

⁴⁸ Lásd *Erdős László*: Katonai Évkönyv, 1934. Budapest, 19. o.

⁴⁹ HL. HM—105 026 és 105 212/eln. VI—1—1935.

⁵⁰ HL. HM—105 027/eln. VI—1—1935.

⁵¹ *Berend—Ránki*: i. m. 45—46. o.

sében Kozár vkszt. százados, és arról számolt be, hogy az olaszoktól megrendelt jelentős mennyiségű textiláru (ruhaszövetek), a lőszer, a tűzérési és optikai anyag — ezek között a türelmetlenül várt lövegtávmérők — szállítása csak jövő év május-júniusában, a híradó anyagé pedig még később várható. Az „Ansaldo” kis harckocsik szállítási határidőit az olasz fél ismételtelen nem tartja be. Nem sikerült még a bombázógépek típusában sem megállapodni, és nincs még kiválasztva a szállítási tervben szereplő rohamsisak típusa sem. Mindezek folytán a HM VI. 1. (vezérkari) osztály a vezérkar főnökének sürgős intézkedését és a határidőnek február 1-re való leszorítását kérte és „más irányban való pótlást” javasolt az „Előd” hadrend anyagi szükségleteinek biztosítása érdekében.⁵² Nemcsak a szállítási határidők, de az olasz kormány részéről megígért áruhitel is kétségesnek látszott.

Ami a légierő fejlesztését illette, a repülőszázadok számát 1935-ben a meglévő 6-ról 15-re emelték, s ezeket két repülőezredbe szervezték, de tulajdonképpen csak 3 új század létesült. A többi úgy keletkezett, hogy a meglévő 3 sportrepülőszázadból, a Repülőgép-vezető Iskola 2 századából és a repülő kísérleti századból szerveztek 6 tábori repülőszázadot.⁵³

A magyar kormány az 1935/36. költségvetési évre 93 millió lírás (28 800 000 Pengő) áruhitelt eszközölt ki Olaszországtól, amelyet 4⁰/₀-os hosszúlejáratú kamatra a Banco di Napoli folyósított. Ebből a hitelösszezből 2 430 000 líra jutott repülőanyagra.⁵⁴

Mivel a vezérkar keveselte a légierő fejlesztésére szánt összeget, 1936-ban hosszas viták után kivívta, hogy a HM az olasz árukölcsön további 27 millió lírával való megtoldását kérje, melynek fejében 52 db Cr—32 mintájú vadászrepülőgép, továbbá közepes és nehézlövegek beszerzését javasolta. Eleinte Gömbös miniszterelnök (egyben honvédelmi miniszter) is idegenkedett a hitel kiterjesztésétől — s erre bőséges okot adtak az olaszországi szállításokkal kapcsolatosan szerzett kedvezőtlen tapasztalatok —, de mivel Szabó László vkszt. alezredes, római katonai attasé buzgólkodására Mussolini már megajánlotta a további szállításokat, 1937-ben végül is sor került a folyamatban levő áruhitelnek 120 millió lírás hitelügyletté történő kibővítésére.⁵⁵ Gömbös érdeklődése ekkor már elsősorban a korszerűbb német hadiipar felé fordult.

Magyarországon ebben az évben vezették be a kétéves, kötelező katonai szolgálatot és megkezdték az elmaradt póttartalékos korosztályok kiképzését. A határőr kerületek alegységeit a vegyes dandárok harmadik rejtett ezredeivé szervezték át, és tűzéréssel is ellátták.⁵⁶ A kormány és a katonai vezetés azonban az elért fejlesztési eredményekkel és a fegyverkezés lassú ütemével elégedetlen volt. Kevesellte az akadozó, bizonytalanra vált olasz szállításokat és az olasz partner megtartása mellett még egy másik, biztos alapokra épített fegyverszállítás megszervezését is javasolta.

Hitler Németországnak hallatlan iramban fejlődő fegyverkezési ipara valósággal lenyűgözte a magyar katonai megfigyelőket. Kormánykörökben és a vezérkarnál úgy látták, hogy Németország fokozódó agresszivitása, hatalmi és katonai súlyának növekedése a revíziós remények megvalósulásának irányában hat, de reményeiket beárnyékolta az aggodalom, nehogy Németország a kisantant államokkal szövetkezzék;⁵⁷ ezért is fáradoztak aztán Gömbösék oly buzgalommal az olasz—német közeledés érdekében.

⁵² HL, HM—105 494/eln. VI—1—1935.

⁵³ HL, HM—105 330/eln. VI—1—1935. „Szervezési változások.”

⁵⁴ HL, HM—III Csfség—14 284—1940.

⁵⁵ Lásd *Hetés—Morváné—Tóth*: 1. m. 83.: sz. irat.

⁵⁶ HL, HM—105 330/eln.—VI—1—1935.

⁵⁷ HL, HM—105 206/eln.—VI—1—1935.

Gömbös Gyula 1935. szeptember 26—28. között Göringnél járt vadászaton, s ez alkalmából titkos megbeszéléseket folytattak. A magyar miniszterelnök elsősorban folyamatos fegyverszállítások előkészítése ügyében utazott Németországba. Egyidejűleg tárgyalások folytak a Rheinmetall cég és magyar katonai szervek közötti nehézpuskák, páncéltörő ágyúk és aknavetők szállításáról. Csupán ezek 20 millió márka összegű megrendelést jelentettek volna, de az államközi tárgyalásokon egy nagyarányú fegyverkezési programról és 100 millió márka összegű, többéves áruszállítási hitel folyósításáról volt szó. Német politikai és gazdasági körökben ezzel kapcsolatosan azonnal amellett foglaltak állást, hogy a magyar kívánságok teljesítését nemcsak pénzügyi és gazdasági feltételek teljesítésétől kell függővé tenni, hanem attól a kérdéstől is, hogy „mennyiben hajlandó Magyarország összhangba hozni politikáját a német politikával.”⁵⁸

Olaszország egyelőre még a negyedik légihatalom volt Európában (Franciaország, a Szovjetunió és Anglia mögött), de a német repülőiparnak már minden adottsága megvolt ahhoz, hogy igen rövid idő alatt betörjön az élvonalba. Reboul francia ezredes már 1935 tavaszán feltűnést keltő cikket írt arról, hogy Németország 300 db polgári repülőgépnél álcázott bombázógéppel rendelkezik, s a német ipar, de különösképpen külföldön működő német repülőgépgyártó vállalatok, mint pl. a Junkers-cég Svédországban működő fiók-vállalata nagy tömegekben gyártja a korszerű vadász, felderítő és bombázó gépeket, s ezekkel a legrövidebb időn belül el tudja látni Németországot.⁵⁹ Magyarországon a Heinkel Művek bemutatta a He—51 típusú vadászgépét és tárgyalás folyt a gyártási szabadalom megszerzéséről. A gyár He—70 típusú gépét nappali bombázónak, vagy távolfelderítőnek javasolták, s erről a Weiss Mannfréd gyár szakértői úgy nyilatkoztak, hogy „szerkesztés és teljesítmények szempontjából a legjobb Európában.”⁶⁰

Mindenesetre 1936-ban a magyar kormány nem az olasz, hanem a német repülőiparnak adott nagyobb megrendelést. Az első, 28 millió RM (Reichsmark) összegű üzletkötések július hó első felében történtek. Főbb tételei között 3 Ju—52, 66 Ju—86, 36 He—46 típusú és kereken 50 gyakorló repülőgép szerepelt. Ezenkívül a német hadiipar nagy mennyiségű fegyverzeti, felszerelési és repülőtér-berendezési hadianyag — ezek között 225 gyalogsági ágyú, 350 aknavető és nagy mennyiségű lőszer — szállítását vállalta.⁶¹

Érdekes „véletlen”, hogy éppen a berlini üzletkötések napjaiban olasz tábornoki küldöttség érkezett Budapestre. Gamerra, az olasz Hadügyminisztérium anyagi csoportfőnöke, Pallieri tábornok, az olasz Haditechnikai Intézet parancsnoka helyettesével, Sarracino tábornokkal a fegyverzeti együttműködés felújítása és ápolása céljából érkeztek a magyar fővárosba. Látogatásuk már az elmúlt év nyarán esedékes lett volna, de ez az abesszin háború miatt egy évvel eltolódott. Nem sokkal később Illari repülő tábornok, majd az év folyamán Richetti altábornagy is megfordult Budapesten.⁶²

Közben azonban már megfakultak az olasz—magyar együttműködés illúziói. Olaszország katonai és gazdasági erejét az afrikai háború alaposan próbára tette és külpolitikailag is elszigetelődött. Ebből a helyzetből Mussolini úgy keresett kiutat, hogy Franciaország és Jugoszlávia felé békésebb külpo-

⁵⁸ A Wilhelmstrasse és Magyarország... 39. sz. irat.

⁵⁹ Lapszemelvény a „La science et la vie” c. francia folyóiratból. MKSZ. 1935. 6. sz. 292. o.

⁶⁰ HL. HM—105 349—VI—1—1935.

⁶¹ Lásd: A Wilhelmstrasse és Magyarország... 63. sz. irat, 147. o.; *Hetés—Morváné—Tóth*: i. m. 73. sz. irat. Megjegyzés: 1 líra 1936-ig cca 0,31 P-t, utána már csak 0,26 P-t ért, míg a P és az RM értékaránya 1 : 1,6 körül mozgott.

⁶² *Hetés—Morváné—Tóth*: i. m. 83. sz. irat.

litikai viszonyra törekedett, majd egyre inkább hajlott a hitleri Németországgal való szorosabb együttműködésre.

Gömbös tavasz óta betegeskedett, és huzamosabb németországi tartózkodása alatt, 1936. október 6-án Münchenben érte utól a halál. Ebben a belpolitikailag is meggyengült kormányzati időszakban a Gömbös-féle vonalvezetés legszilárdabb támasza a vezérkar volt, amely egész éven át erélyesen kiállt a fasiszta Németországgal való szorosabb katonai és politikai együttműködés mellett. Horthy augusztus 22-én Obersalzbergben meglátogatta Hitlert és megértését bizonygatta az „Anschluss” kérdésében.⁶³ A honvédelmi tárcát szeptember 2-án a súlyosan beteg kormányelnöktől Somkuthy József altábornagy vette át, de minisztersége csak öt hétig tartott. Mackensen, budapesti német követ örömmel üdvözölte ezt a változást, s jelentette Berlinnek: „Somkuthy vakon olaszbarát volt, ezzel szemben tudjuk, hogy Röder számára a magyar—német barátság messze az első helyen van.”⁶⁴

Megvalósult a német—olasz együttműködés is, amelynek megszületése érdekében a Gömbös-kormány és a katonai vonal — még annak időszerűsége előtt — készséggel vállalta a bábáskodás szerepkörét.⁶⁵ Ciano 1936. október végén Németországba utazott és megkötötte a berchtesgadeni szerződést, amely lényegében a Berlin—Róma tengely létrejöttét jelentette.

Kánya külügyminiszter a megegyezésről úgy vélekedett, hogy az „német részről az olasz földközi-tengeri érdekek elismerésével, másrészt az olaszok közép-európai befolyásának fokozatos feladásával járt”.⁶⁶ Még szorosabbá tette a két fasiszta hatalom együttműködését az 1936—1939 között folyó spanyol polgárháborúba való beavatkozásuk és Olaszország 1937-ben történt csatlakozása az antikomintern paktumhoz. Németország politikai és katonai hatásának az erősödése a magyarországi fegyverszállítások tekintetében is egyre inkább érződött. Az olasz fegyverzeti együttműködéssel és fegyverszállításokkal párhuzamosan folyt a német hadiiparnak Magyarországra való benyomulása és térhódítása. E tanulmányon belül nem vállalkozhatunk arra, hogy ezt a folyamatot is részletesen bemutassuk. Csupán utalásokat tehetünk egyes fontosabb mozzanatokra, melyek a német—olasz—magyar viszonylatok arányain jelentősen változtattak, és amelyek a hitleri politika uralkodóvá válásával együtt a hadiiparban is német egyeduralomhoz vezettek.

Ezután a megkötött hosszúlejárati szerződések alapján kettős szállítás folyt. Mindez már nyílt fegyverkezés keretében történt, s 1938 augusztusában a katonai egyenjogúságot kimondó egyezmény már csak formális aktus volt.

Lépten-nyomon bebizonyosodott, hogy az olasz hadiipar termékei nem állnak a korszerű haditechnika színvonalán. A különféle típusú kis harckocsik, így az olasz „Ansaldo” sem tudott a spanyol polgárháborúban helytállni az elhárító fegyverek tüzeiben. „A vörösök páncéltörő ágyúval vannak felszerelve: előnyben vannak” — írja egy magyar katonai szakíró.⁶⁷ Folytonosan alakítgatni kellett a hirtenbergi szállítmányból származó 63 000 db „95 M” puskát is, de úgy is csak hátországi szolgálatra feleltek meg. Legtöbb panasz és baj a repülőgépek miatt volt. Műszaki és műszerhibák miatt feltűnően sok volt a baleset, de emellett olyannyira nem voltak korszerűek, hogy a Légi-erő Parancsnokság 1938 nyarán kijelentette, hogy olasz gépek nem kellenek és inkább elhasznált osztrák vadászgépekért harcolt. A HM 36 db olasz vadász

⁶³ A Wilhelmstrasse és Magyarország... 56. sz. irat.

⁶⁴ Uo. 60. sz. irat.

⁶⁵ Csima János: Adalékok a horthysta vezérkarnak az ellenforradalmi rendszer háborús politikájában betöltött szerepéről. HK. 1968. 3. sz. 492. o.

⁶⁶ A Wilhelmstrasse és Magyarország... 66. sz. irat.

⁶⁷ Turcsányi: Harckocsik a spanyol harctereken. MKSZ. 1937. 10. sz. 287. o.

gépet akart rendelni, de a Lepa. (Légierők Parancsnoksága) kitért ez elől.⁶⁸ A szállítmányokban érkező olasz lőszer a hazai gyártásúaknál korszerűtlenebb, kisebb hatású és nehezen tárolható volt; a HM úgy döntött, hogy 80%-át kiképzési célokra kell mielőbb elhasználni.⁶⁹

1938 januárjában a magyar—osztrák—olasz külügyminiszteri értekezlet tudomásul vette Olaszország kilépését a Népszövetségből és elismerte Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát. Darányi március 5-én, három nappal az „Anschluss” előtt bejelentette a milliárdos fegyverkezési programot. Fokozódtak a külföldi hadianyagszállítások, és meggyorsult a magyar hadiipar konjunkturális fejlődése. A magyar uralkodó osztályt ugyanakkor szorongással töltötte el a kelet felé terjeszkedő hitleri birodalom immár közvetlen szomszédságból Magyarországra vetülő árnyéka. Az olasz—magyar vezető köröket ismét élénkebben foglalkoztatta a Darányi-kurzus kezdetén már szőnyegen levő Róma—Budapest—Varsó tengely és a Jugoszláviával való megértőbb viszony kialakításának terve, ez utóbbit Hitler is helyeselte, de az olasz és a magyar külpolitika útjait már döntő módon a hitleri kezdeményezések és elhatározások szabták meg. Magyarország kormányzati és katonai köreit Csehszlovákia felszámolása küszöbén elsősorban a Hitler és Mussolini részéről egyaránt ösztönzött Csehszlovákia elleni nyílt katonai felkészülés kötötte le. Az ausztriai „kapu” már Hitler birtokában volt, s a közvetlen olasz—magyar kapcsolatok lehetősége és jelentősége erősen csökkent. Ezzel kapcsolatosan német diplomáciai körökben így látták a helyzetet: „Az Anschluss után... Olaszország első helyre tette a Róma—Berlin tengely viszonyát, másodikra az olasz—jugoszláv barátságot, s csak harmadikra az olasz—magyar barátságot.”⁷⁰

Mindezek ellenére az olasz hadianyag-szállítási kölcsönök nemhogy csökkentek volna, hanem jelentősen megnövekedtek. 1938-ban nemcsak Hitler, hanem Mussolini is állandóan sürgette a magyar fegyverkezést. Németország növekvő kilátásokkal biztosította már hadiipari piacát Magyarországon, de elsősorban agresszióra készülő saját hadseregét látta el fegyverekkel, s már a Balkán-államokkal is jelentős üzleteket bonyolított le, így nem gördített akadályokat az olasz szállítások útjába.

3. A 120 millió lírás hadianyag-szállítási kölcsön elszámolása⁷¹

Jól fizető vásárlóra talált az olasz hadiipar a magyar kormányban, amely két év alatt kimerítette a 120 milliós kölcsönt, s az afrikai hadjáratral és a spanyolországi intervencióval kapcsolatosan „felfuttatott” olasz nagyipar újabb, sokkal nagyobb összegű megrendelésekhez jutott. A kimerített kölcsönösszeg fejében lebonyolított szállítások túlnyomórészt már 1937-ben és 1938-ban megtörténtek, de alig jelentettek valamit a magyar hadsereg fegyverzeti és felszerelési ellátottságában. Mindenesetre 1938 őszén a Szlovákia déli részéről kivonuló, nagyrészt motorizált és korszerű felszereléssel ellátott csehszlovák csapatok nyomában a bevonuló magyar hadsereg igen szegényes látványt nyújtott.

⁶⁸ HL. VKF. 1. oszt. — 6445/eln. — 1941. — Megjegyzés: Szakkörökben mély csalódást és felháborodást keltettek az 1936-ban megrendelt teljesen korszerűtlen Ca-32 típusú repülőgépek és kidobott pénznek tartották a rájuk fordított milliókat.

⁶⁹ *Hetés—Morvane—Tóth*: i. m. 366. o.

⁷⁰ A Wilhelmstrasse és Magyarország... 131. sz. irat.

⁷¹ HL. HM—III. Csáség—14 284—1940., HM. eln. 6/k. oszt.—282. 1940.

A 120 milliós áruszállítási hitel végleges elszámolása:

	Líra
Tüzérségi anyagok:	41 444 044,95
Műszaki anyagok:	962 700,—
Ruházati és felszerelési anyag:	26 403 694,15
Egészségügyi anyag:	331 546,70
Motorizálási anyag:	24 234 712,24
Vegyészeti anyag:	7 396 878,66
Repülőanyag:	18 500 000,—
	<hr/>
	119 273 576,70

A teljes összegből 46 950,80 lírát kiviteli prémium és kamatvisszatérítések címén vontak le.⁷²

Tüzérségi anyagra ment el a legnagyobb összeg, amelynek túlnyomó részét töltény, bomba, gyutacs, 7,5 cm, 10 cm, 15 cm és 30,5 cm-es lövedék szállítási tételei és 6 készlet 21,6 cm-es „35 M” nehézlöveg ára emésztette fel, töredékért pedig legénységi derékszíjat, karabélyszíjat, töltény- és pisztolytáskát szállítottak.

Gépkocsi- és egyéb motorizálási anyag címén 52 személygépkocsi, 217 tehergépkocsi, 19 terepjáró tehergépkocsi, 16 vontató, csekély számú műhelygépkocsi, tartálykocsi és speciális rendeltetésű egyéb katonai gépkocsi érkezett.

A ruházati és felszerelési anyagok között az elszámolási listákon több tízezer ágytakarót, tábori takarót, lópokrócot, sátrat, ezenkívül egyéb textilféle- ségeket és bőrt sorolnak fel.⁷³

4. Olasz hadianyag 600 millió líráért

Javában folytak még a 120 millió lírás szállítások, amikor a magyar kormány újabb hatalmas összegű hitelszerződéseket kötött Olaszországgal. A Magyar Nemzeti Banknál vezetett „Grano” elnevezett hitelszámla 1939-ben már 300 millió líra tartozással volt megterhelve.⁷⁴ Ezt az összeget az 1940 tavaszáig megrendelt és leszállított hadianyag-szállítmányok nagyobb részében már felemésztették, ezért a Teleki-kormány 1940 áprilisában újabb 300 millió lírás áruszállítási hitelre kötött szerződést.

Budapesten állandó jelleggel megalakult a hadianyag-exportot irányító olasz hivatal, Rómában pedig az „ENTE Coordinatore dei Consorzi d'Esportazione” (ECE.) Az olasz szállítások magyarországi képviselője Don Ricardo Pignatelli tábornok (montecalvíói herceg) lett.

Kapcsolódik az elmondottakhoz, ha utalunk itt Clodius követ (a Birodalmi Gazdasági Hivatal helyettes vezetője) 1940. január 16-án kelt táviratára, melyben a német—magyar hadigazdálkodási együttműködés tárgyában megkötött szerződés aláírása után küldött Berlinbe. Ebben egyebek között a következőkről számol be:

⁷² Ezt a kölcsönt a magyar kormány húszéves visszafizetésre, 4%-os kamatra vette fel, de tartozását már 1940-ig teljes egészében kiegyenlítette. A végleges elszámolást a HL. HM. eln. 6. k. oszt.—47 446—1940. sz. irat tartalmazza.

⁷³ HL. HM. eln. 6/k. oszt. — 47 446—1940. (1—7. sz. mell.)

⁷⁴ A HL. HM. III. Csfség—14 284—1940. sz. irat arról tanúskodik, hogy a kormány 1938-ban és 1939-ben 70—70 millió lírás szerződéseket kötött 6½%-os kamatra, másfél év alatti visszafizetésre. Emellett egyéb különféle áruszállítási hitelekkel a „Grano” számlán (a 120 milliós hiteltől függetlenül) 1938-ban 151,5 millió líra, 1939-ben pedig további 148,5 millió líra áru-tartozást tartottak nyilván. Az új, 300 milliós hitelt tízéves visszafizetésre, 6%-os kamatra vette fel a kormány.

„A magyar fegyverkezésről Csáky gróf bizalmasan közölte: 1938 eleje óta pótlólag 2 milliárd P-t fordítottak fegyverkezésre. Az utolsó 450 millió P-s részletet most bocsájtották a honvédség rendelkezésére. Ebből 170 millió P németországi, 150 millió P olaszországi rendelésre van előirányozva.”⁷⁵

Csáky külügyminiszter nagyjából jól informálta Clodiust. A Honvédelmi Minisztérium 1940. január 31-én szerkesztett hitelkimutatásában az 1938 óta évről évre áthozott hitelek összegét 2 325,9 millió P-ben tünteti fel. Egy 1941. március 6-án kelt kimutatás szerint pedig a teljesített olasz szállítások összege pengőértékre átszámítva megközelíthető pontossággal valóban 150 millió P-re rúgtak.⁷⁶

Az első 300 milliós líra összegű olasz árukölcsön nagyobb részét az 1938/39. évi „Huba I.” (H—I.) fedőnevű hadseregfejlesztési terv és annak javított változata a H—I. A. terv fegyverzeti és felszerelési szükségleteire fordította a katonai vezetés. A szállítmányok többi részét a „Jenő” és „Hegy” megnevezésű különleges HM hitelek terhére számolták el. Ez utóbbiak közül a „Jenő”-hitel a Szlovákia déli részébe és Kárpátaljára történt bevonulások hadi-szükségleteire, a „Hegy”-hitel pedig az 1939-ben alakuló hegyvidéki hadsereg fegyverrel, felszereléssel való ellátását szolgálta.⁷⁷

Természetesen mind az itt felsorolt, mind pedig a második 300 milliós hitel kapcsán teljesített olasz szállítások csupán töredékét jelentették a hazai ipar útján, továbbá a németországi és egyéb külföldi szállításokkal biztosított hadianyagnak. Az újabb 300 millió lírás hitelt a kormány a Banco di Napoli útján, a „Huba—II” fejlesztési hitel terhére vette fel — 1940. május 15-től kezdődően. Olaszország ezért az összegért főleg repülő- és gépkocsi-anyagot, textilféleséget és bőrt, nehéztüzérségi löveget, lövedéket és robbanóanyagot szállított, ugyanakkor a gyorsan elhasználódott és elavult anyagok pótlására is jelentős összegeket kellett kifizetni. Mivel a hadianyagszállító vállalatok néha meglepő gyorsasággal, máskor jókora késedelemmel teljesítették vállalásaikat, a szállítások keveredtek, s ehhez igazodtak a különböző fejlesztési hitelek terhére eszközölt kifizetések is.⁷⁸

1940 nyarán a Honvédelmi Minisztérium „emlékeztetőt” szerkesztett gróf Teleki Pál miniszterelnök részére, hogy legközelebbi római útja alkalmával elsősorban a következőkért mondjon személyes köszönetet az olasz diktátornak:⁷⁹

líra

1. 200 pilóta 1940 tavaszán, Torontó mellett történt kiképzéséért:	18 741 300
2. A „Falco” („Héjja”) típusú együléses vadászgép licencéért és 70 db ilyen gép átadásáért:	86 240 800
3. 36 db Ca—135 bombázóért (április-május):	73 574 323
4. Hozzá lőszerért és bombáért:	94 675 245
	<hr/>
	273 231 668

⁷⁵ Lásd: A Wilhelmstrasse és Magyarország... 300. sz. irat. (Clodius levele a Küm-nak.)

⁷⁶ HL. HM. eln. 6/k. oszt.—10 802—1940. és HM. III. Csáség—1/3728—1941.

⁷⁷ HL. HM. eln./6/k. o. — 35 945—1942.

⁷⁸ A magyar kormány pl. 14 db 21 cm-es tarackot rendelt az olasz kormánytól, amelyből 8 db-ot 1939-ben és 1940-ben a hátralevő 6 db-ot pedig csak 1942-ben szállították le.

⁷⁹ HL. HM. III. Csáség—14 284—1940. Nem tartozik a hivatkozott „Köszönet a Duce-nak” szöveghez, de az érdeklőség kedvéért a jobboldali számoszlopban felsoroljuk a „nagyfelkü segítséget” kifizetett összegeket is, amelyek a HM. eln. 6/k. oszt.—35—945—1942. sz. költségvetési nyilvántartásból tűnnek ki.

5. Végül a Magyarországra küldött oktató, repülő-szakszemélyzetért (Mattei és Romanini rep. főhadnagyok, légügyi attasék), kik rátermettek és fáradhatatlanok.

1940. július 25-én a 600 millió lírás olasz áruhitel számláján még „csak” 263 487 750 líra összegű megterhelés mutatkozott, de az év végéig az olasz hadiiparnak adott megbízások már csaknem az egész hitelösszeget kimerítették. December 10-ig az „O” (olasz) hitelre kiadott megrendelésekre már 562 065 658 lírát használtak fel.⁸⁰

Olaszország az év közepétől ismét hadviselő állam lett, de a megrendelt szállítmányok (túlnyomó részben repülőanyag) — zömmel — megérkeztek.⁸¹ Egyes cikkeket azonban törölni kellett a megrendelések listájáról és néhány szállítási határidő halasztást szenvedett. Tükröződik ez abból is, hogy 1941 márciusáig a hitelfelhasználás összege nemhogy növekedett volna a decemberihez képest, hanem több mint 2 millió lírával csökkent, s hogy a megrendelt anyagféleségek arányaiban is néhány változtatás történt.⁸²

Sokkal súlyosabban alakult a helyzet az Olaszország felől, tengeren át érkező hadifontosságú nyersanyag-szállítmányokkal, amelyek a blokárintézkedések miatt „befagytak”. 1940. június 21-i jelentés szerint: 5 q nikkel Londonban, 508 018 kg ólom és 22 129 kg nikkel Máltában, 79 310 kg calcium-molibdat Gibraltárban, 26 667 kg banka-ón Amszterdamban, 2 t forrasztóón pedig ismeretlen helyen rekedt. De még útban volt Budapest felé 1300 t finomhorgany, 1000 t ólom, 130 t ón, 15 t nikkel és 6,5 t cadmium.⁸³

Érdekes és színes képet adnak a 600 milliós olasz árukölcsön 1940 végéig folyó felhasználásáról a HM költségvetési osztálya által szerkesztett kimutatások.^{83/a}

Az olasz szállítások helyzete az 1940-es költségvetési év végén

Az Olaszországtól beszerzett hadianyagok aprólékos felsorolása túl sok helyet foglalna el. Jellemző összképet alkothatunk akkor is, ha itt csupán a leglényegesebb cikkeket említjük meg.

1. Ruházat és felszerelés:

Ennél a cikkcsoportnál a több mint 43 millió lírás beszerzési összeg háromnegyed részét tábori takarók (ágytakarók, lópokrócok) beszerzésére fordították. Különböző olasz cégek több, mint 600 000 darabot szállítottak, s ez a mennyiség körülbelül egy elvonuló hadsereg szükségletét fedezhette. A fennmaradó összeg sátorlap, kendervászon, egyéb méteráruk és kötszer beszerzésére szolgált. Magyarországon csupán egy-két kisüzem foglalkozott takaró, illetve pokróc gyártásával, tehát a megrendelés indokolt volt.

⁸⁰ HL. HM. eln. 6/k.—47 449. és 48 602—1940.

⁸¹ HL. VKF. 7.—5125—1941. — Március 6-i helyzetről készített főösszesítés, részletezés nélkül.

⁸² HL. HM. III. Csfség. sz. n. 1940. — Blokárintézkedések és szállítások. 1940. június 21-i helyzet.

⁸³ HL. HM. eln. 6/k. oszt. 48 602—1940. — Adatait lényegében megerősíti és kiegészíti a HM. Eln. 6/k. oszt.—35 945—1942. sz. hitelelszámolás. A túlrészletezett rovatokat összevontam és a sok helyet elfoglaló jelentéktelen adatokat elhagytam. Különböző kimutatásokban itt-ott eltérések mutatkoznak. Ilyen esetekben a valóságban teljesített szállításokat tükröző későbbi adatokra támaszkodtam. Így összeállításom lényeges eltérések nélkül — az 1940. december 10-i és 1941. március 6-i hitelösszesítésekhez képest —, végösszegében is megközelítően pontosnak tekinthető.

^{83/a} Uo.

2. Gépkocsianyag:

A magyar megrendelésekben elsősorban olyan cikkek szerepeltek, amelyeket a magyar ipar útján, illetve más államokból általában nem, vagy csak igen nagy nehézségek árán lehetett beszerezni. Tehergépkocsira lett volna a legnagyobb szükség, de — jelentéktelen mennyiségtől eltekintve — azok szállítását sem Olaszország, sem Németország nem vállalta. A magyar kormány tehát az olaszoktól 86 Breda-típusú vontatót, 216 személygépkocsit, néhány tucat terepjáró, speciális szer-, műhely- és sebesültszállító gépkocsit vásárolt. Közel 31 millió lírara rúgott a gépkocsianyagra lekötött összeg, s ennek több mint felét a tűzérési vontatókra fizették ki.

3. Tűzérési anyag:

A Horthy-hadseregnek 1938-ig nem volt nehéztűzérési. Korábban mindössze néhány elavult nehézlövege volt, amelyeket a katonai ellenőrzés időszakában Hajmáskéren rejtegettek. Kapva-kapott tehát a katonai vezetés az alkalmon, amikor az olasz hadiipar 14 db 21 cm-es tarack s ezekhez több ezer gránát és nagymennyiségű tűzérési lőpor szállítását vállalta. A szállítás részletekben folyt, s hosszú késedelem után, csak 1942 tavaszára fejeződött be.

4. Műszaki anyag:

Jelentősebb tételként csupán 55 t vegyi anyag szállítását említhetjük meg. Ezen a listán számoltak el az olaszok 8 „Galilei”-féle 120 cm-es fényszórót is. A hadseregnek sokkal több, nagyobb teljesítményű fényszóróra lett volna szüksége.

5. Repülőanyag:

A magyar kormány és a katonai vezetés igazi „szívügye” a légierők fejlesztése volt, és Olaszország ezen a téren készséges szállítónak bizonyult. Repülőanyag-megrendelések merítették ki az olasz áruhitelnek több mint 80⁰/₀-át, de ezek sem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Az olasz gépek gyakran már a megrendeléskor sem — s átadásukkor még kevésbé — feleltek meg a korszerűség követelményeinek. Igen gyorsan elavultak, elhasználódtak és az alkatrészek pótlása komoly nehézségekbe ütközött. Gyártásuk a megvásárolt szabadalmak alapján itthon is folyt, de a Ca—310 bombázókra, a Cr—42 és Héjja típusú vadászgépekre költött súlyos milliók a magyar katonai repülést nem tették korszerűvé. Az olasz repülőgépgyárak 1938—1940 között 72 bombázót, 138 vadászgépet, 23 iskolagépet, mintegy 200 tartalék-motort, nagymennyiségű tartalék alkatrészt és repülőbombát szállítottak Magyarországnak. Mindezek után, 1941 tavaszán a magyar légierők gépparkja heterogén összetételében és elhasználódott állapotában ugyancsak siralmas képet mutatott.

Végeredményben a magyar kormány a 600 millió lírás olasz hitelszámla terhére az 1940-es költségvetési év végéig az alábbi megrendeléseket eszközölte:

Összesítés:	Líra
ruházati és felszerelési anyag:	43 228 449
gépkocsianyag:	30 829 895
tűzérési anyag:	26 918 935
műszaki anyag:	2 145 231
repülőanyag:	457 299 907
	<hr/>
	560 422 417

A fasiszta Olaszország hadianyag-szállításai vajmi keveset lendítettek a háborús feladatokra szánt magyar hadsereg fejlesztésén és korszerűsítésén. E téren a magyar kormány és a katonai vezetés különben is igen szerény eredményeket ért el, s ebben nemcsak a legvégső erőfeszítésekre kényszerített ország gazdasági és pénzügyi erőforrásainak a korlátozottsága, hanem egyéb lényeges okok és körülmények is közrejátszottak.

Az 1941 tavaszáig elért területi gyarapodások jónéhány mozgósítással jártak együtt, amelyek rengeteg pénzt és anyagot emésztettek fel. Állandóan nőtt a hadsereg létszáma, az új területeken újabb és újabb alakulatokat állítottak fel, amelyeket a puskától kezdve a legkülönbözőbb fegyverzettel és felszereléssel kellett ellátni. Igen nagymérvű volt a hadieszközök elhasználódása és elavulása. Emiatt pl. a légierőknél alig volt fejlődés. Az olasz vadászgépek $\frac{1}{3}$ -a állandóan javításban volt, s a motorok gyorsan leromlottak. „Hány órát repülhetnének ezek háború esetén?” — tette fel okkal a kérdést a vezérkar.⁸⁴ Hasonló volt a helyzet a gépkocsianyaggal is. Az új beszerzések tekintélyes része alkatrészek pótlásából állt. Reménytelenül kevés volt a gépkocsi, az „Ansaldo”-k beszerzése kidobott pénz volt, s a tüzésérgnek csak $\frac{1}{3}$ -át sikerült gépvontatással ellátni.

A gátlástalan, profitra éhes olasz hadiipar a gyarmati háború limlomjainval, „bazári holmi”-val látta el a magyar hadsereget. „A magyar átvévk jelentették, hogy a gyárosok egy-egy lövegfelszereléshez némely alkatrészből »abnormálisan nagy« mennyiséget próbálnak átvétetni velük.”⁸⁵ Üzleti érdekük azt diktálta, hogy elfekvő készleteiken ily módon igyekezzenek túladni.

Még 1940-ben tárgyalások folytak az újonnan alakult ejtőernyős zászlóalj „Savoya” S—75 típusú olasz szállítógépekkel való ellátására (darabonként 750 000 P-t számoltak fel értük). A gyártó cég szerint a gépek 51 ejtőernyős számára voltak méretezve, Sbernadori ezredes, olasz katonai szakértő szerint azonban csak 40 főre. Végül is ilyen típusú gépet vettek az ejtőernyősök számára, de az olaszok csak 4 db 930 Le-s motort tudtak adni, s a gépet itthoni motorokkal kellett felszerelni. 1941 tavaszán Jugoszlávia ellen bevetésre elsőnek levegőbe emelkedő S—75 típusú gép 19 ejtőernyőssel „túlterhelés miatt” lezuhant, s a benne ülők szörnyethaltak.⁸⁶ Magyarország légierője 1941 tavaszán 22 repülőszázadból állt, igen vegyes gépállománnyal, ami nagy nehézséget okozott az alkatrészek pótlásában.

Hosszasan lehetne sorolni az olasz beszerzésekkel kapcsolatos szomorú tapasztalatokat. De tartozunk vele az igazságnak, hogy megemlítsük: az olasz hadsereg fegyverzete és felszerelése sem állt korszerű színvonalon.

Az elkövetkező években már kevésbé erőteljesen, de azért tovább folytak az olasz hadiipar szállításai Magyarországra. 1942. június 1-ig az „O” hitelre eszközölt megrendelések 651 296 729 lírára, 1943. február 5-ig pedig 754 987 544 lírára növekedtek. Ebből az összegből a magyar kormány a Banco di Napoli-nak 703 962 358 lírát már letörlesztett. A fennmaradó hátralékot, kamatokat és egyéb járulékokat átutalással és anyagszállítással egyenlítette ki.⁸⁷

⁸⁴ HL. VKF. 1—6445—1941.

⁸⁵ HL. HM. eln. 3/a.—22 589—1940.

⁸⁶ HL. HM. III. Csfség—3722—1940. és VKF. 1. oszt. 4686—1943.

6. A magyar iparnak, Németországnak és Olaszországnak adott megrendelések egybevetése 1938—1941 között

Érdemes egybevetnünk a Honvédelmi Minisztérium III. csoportfőnöksége által 1941 elején szerkesztett kimutatásokat, amelyek a magyar ipar Németország és Olaszország felé 1938—1941 között kiadott hadianyag megrendeléseket sommázzák.⁸

Hadianyagbeszerzések	A magyar ipartól (1941. január 11-ig) P e n g ő	Németországtól (1941. március 6-ig) P e n g ő	Olaszországtól (1941. március 6-ig) P e n g ő
Ruházat és felszerelés	135 005 781	21 133 232	17 668 739
Tüzérségi, opt. ag.	104 490 437	20 818 417	5 959 810
Fegyverzet	49 346 507	4 220 880	—
Lőszer	512 278 156	41 102 749	3 600 625
Gépkocsianyag	149 768 628	37 305 669	8 200 752
Vasúti híd. ag.	2 638 156	52 961	—
Műszaki, gázvéd. ag.	47 187 897	18 177 668	587 026
Híradóanyag	28 292 958	6 998 362	—
Egészségügyi ag.	10 374 920	2 816 348	—
Repülőanyag	84 779 677	78 630 140	113 008 268
Élelm. felsz. ag.	1 926 058	—	—
Lófelsz., vonat-ag.	19 714 744	—	—
Állat eü. ag.	1 381 731	—	—
Térkép	1 129 936	—	—
Építkezés	61 494 761	—	—
Folyamórségi ag.	369 408	—	—
Kísérleti anyag	5 093 469	—	—
Szállítások	6 523 001	—	—
Összesen	1 221 796 235	231 247 426	149 025 220

Megjegyzés: Németországnak kifizetett összeg 141 349 283 RM (Reichsmark)-nak felelt meg, Olaszországnak pedig 560 245 189 lírával számoltak el.

Ezek a számadatok egyrészt arról tanúskodnak, hogy az olasz hadianyag-szállítások mintegy 82 millió pengővel alatta maradtak a németországiaknak, de ugyanakkor kitűnik, hogy repülőanyag szállításában az olaszok 34 378 000 P-vel nagyobb összegű megrendelést bonyolítottak le.

A németországi hadianyag-szállítások elszámolására szolgáló „Sonderkonto”-n („Külön számla”) 1938-ra 32 940 509 RM, 1939-re pedig 34 872 458 RM megrendelést mutatott ki a HM költségvetési osztálya.⁸⁹

⁸⁸ HL. HM. III. Csfség—1/3728 és 6603—1941 — A magyar hadiiparnak juttatott hatalmas összegnek csaknem felét lőszergyártásra fordították.

⁸⁹ HL. HM. eln. kv. 6/. oszt. — 16 331—1940.

Fordulópontot jelentett a német—magyar hadigazdálkodási — s ezen belül a hadiipari — együttműködésben a Clodius-szal 1940 januárjában megkötött egyezmény. A magyar kormány a vezérkar követelésére német fegyverekért cserében a leg súlyosabb gazdasági feltételeket is kész volt vállalni. Hitler Németországa 1940 nyarán katonai sikerei tetőfokán állt és saját hadiiparán kívül már az osztrák gyárak, a Skoda-művek és a lerohant nyugati területek hadiipari termelésével is rendelkezett.

„Támogatása” fejében Délkelet-Európában már szinte monopol helyzetben diktálhatta feltételeit. A magyar kormány felé az ígért szállítások fejében az egész hazai iparnak és mezőgazdaságnak a német igényekhez való alkalmazását kötötte ki feltételként. Újabb gazdasági egyezményekkel biztosították a német követelések teljesítését.

1940 januárjától kezdődően Magyarországon a német hadiipari szállítások 15 hónap alatt több mint 6 millió márkával múlták felül az előző két évi behozatalt és háttérbe szorították az Olaszországgal való forgalmat.⁹⁰ Magyar részről főleg harckocsik, gépkocsik, repülőgépek, fényszórók és fűelő-készülékek szállítását szorgalmazták. Elsőrendű fontosságú, igazán korszerű hadianyag azonban legfeljebb csak mutatóba érkezett Németországból. Harckocsit és tehergépkocsit nem szállítottak, repülőgépet is mélyen a vállalt mennyiség alatt, s egy év után már az egyéb szállításokban is nagy kiesések mutatkoztak. A magyar vezérkar 1941 tavaszán megállapította, hogy repülő-anyagból „Olaszországból beérkezett az anyag zöme, Németországból május végéig csak töredék.”⁹¹

Az 1941. március végén és április elején megkötött Tietze és Leeb-féle hadiipari egyezmények a militarizált magyar ipart már teljesen a német nyersanyag-szállításoktól és megrendelésektől tették függővé, s a német hadsereg ellátásának a szolgálatába állították.

Bekövetkezett az a helyzet, hogy Magyarország politikai, katonai és gazdasági tekintetben teljesen elszigetelődött és összesen erőforrásaival Németország alárendeltségébe került. Az Olaszországgal való kapcsolatok rohamos csökkenésével együtt a hadianyag-szállítások is szerény keretek közé szorultak.

Horthy hadserege a Szovjetunió elleni támadás küszöbén Európa egyik leggyengébben felfegyverzett és felszerelt hadserege volt. Hitler — egyéb megfontolások mellett — ezért sem számolt vele a Szovjetunió elleni támadás tervében. Tekintetbe vette ugyanakkor a nagyobb katonai erőt képviselő román hadsereget. A Romániára féltékeny magyar katonai és politikai vezetés az önkéntes felajánkozás után csak egy gyorshadtesttel tudott bekapcsolódni a hitleri hadjáratba, mert 1941 nyaráig a hadsereg fejlesztésére és felfegyverzésére fordított roppant kiadások viszonylag igen szerény eredményeket hoztak.

⁹⁰ HL. HM. III. Csfség. —3728—1941.

⁹¹ HL. VKF. 1. oszt. —5125—1941. 1940-ben a „Botond” és „Turán” tervek megvalósításának szándékával kezdeti lépések történtek a hazai gépkocsi-, illetve harckocsigyártás kifejlesztésére. Svédország az év elején 32 harckocsihoz 512 db nagy- és 256 db kiskerék szállítását vállalta, melyből február végéig 5 készletet szállított. (HL. HM. III-Csfség. —4883—1940.)

ЯНОШ ЧИМА:
РОЛЬ ИТАЛИИ В ВООРУЖЕНИИ ХОРТИСТСКОЙ АРМИИ
(1920—1941 гг.)

Резюме

В статье дается для Италии обширная и довольно точная картина о поставке военного снаряжения для Хортистской армии. В ней пишется о ранних связях и о тех военных и внешнеполитических соображениях, которые привели к договору о дружбе в 1927 г. между хортистской Венгрией и Италией Муссолини, а потом к более интенсивным связям. На основе мирного договора после первой мировой войны Венгры разрешили содержать лишь немногочисленную наемную армию, вооруженную только легким оружием. Положение изменилось от 1927 года, когда военно-контрольная комиссия великих держав-победительниц прекратила вести контроль в Венгрии и покинула страну. Начались перестройка и подпольное вооружение венгерской армии. Муссолини поддерживал венгерские ревизионные стремления и обязался поставлять оружие Венгрии через Австрию.

Поставки вооружения и боеприпасов — перечисленные в статье — в большинстве случаев были разоблачены. Они вызвали напряжение и протест в Франции и странах малой Антанты.

Министр обороны Дюла Гёмбеш в 1929 г. заключил договор с Италией, а в 1931 г. с Германией о вооружении и военно-техническом взаимодействии. Он, когда стал премьером-министром, следовал примеру Иштвана Бетлена и впредь усиливал итальянскую линию, но в то же время устанавливал все более интенсивные связи с гитлеровской Германией. Агрессивная внешняя политика Гитлера и германское вооружение ободряли венгерских руководителей на открытое выступление.

Венгерская промышленность только частично могла производить нужное вооружение и обмундирование для армии. Венгерское правительство по этой причине и учитывая свои возможности, заказывало военное снаряжение в Италии и Германии. После 1936 г. все больше внимания уделяло оно немецкой военной промышленности, которая считалась более современной. Несмотря на это во время усиленной военной подготовки венгерское правительство являлось хорошим клиентом итальянских — часто не доброкачественных — товаров. Германия связывала свои поставки со все более тяжелыми политическими и экономическими условиями. Тем не менее она усилила свое влияние на венгерский рынок.

В 1936 г. Италия дала кредит венгерскому правительству для поставки оружия в 93 миллиона лир. Эта сумма возросла через несколько месяцев до 120 миллионов лир.

Большинство поставленного из Италии военного снаряжения было использовано уже во время мобилизации и пополнения рядов армии 1938 г. и 1939 г.

В 1938 г. после открытого провозглашения венгерской программы вооружения кредитное соглашение последовало новым соглашением на 300 миллионов лир. Таким образом итальянский кредит к 1940 г. возрос на 600 миллионов лир.

Автор говорит и о распределении кредитной суммы. Приблизительно 80% всей суммы использовали для развития авиации. Тем не менее авиация хортистской армии была чрезвычайно отсталая и огромные расходы на ее развитие, которые обогащали итальянскую военную промышленность, не меняли положение.

В заключительной части автор приводит интересную сравнительную таблицу, в которой показано, что за период от 1938—1941 гг. 70% всех заказов армии выполнила венгерская промышленность, а 30% итальянская и немецкая промышленности. Из этих 30% большую часть получила немецкая промышленность (кроме авиационной промышленности).

На основе соглашения им. Клоциуса летом 1940 г. и на основе соглашений им. Либана и Тице весной 1940 г. венгерская промышленность стала во всем зависимой от немецкого военного хозяйства. Таким образом военно-промышленное сотрудничество с Ита-

лей на второй план и получило все меньше места. Венгрия являлась хорошим рынком для итальянского и немецко-фашистского крупного капитала. Все же накануне вступления Венгрии в войну, хортистская армия была одной из наиболее плохо вооруженных армий Европы.

JÁNOS CSIMA:

DIE ROLLE ITALIENS BEI DER BEWAFFNUNG DER HORTHY-ARMEE

(1920—1941)

Resümee

Die Abhandlung gibt ein umfassendes und annähernd genaues Bild von der Kriegsmateriallieferung Italiens an die Horthy — Armee. Sie macht uns mit den früheren Beziehungen bekannt und erklärt jene aussenpolitischen und militärischen Erwägungen, die 1927 zwischen Mussolini's Italien und Horthy's Ungarn zu einem freundschaftlichen Bund und später noch zu intensiveren und engeren Beziehungen führten. Ungarn konnte im Sinne des Friedensvertrages, welcher nach dem ersten Weltkrieg geschlossen wurde, nur eine Söldnerarmee halten, mit geringer Stärke und nur mit leichten Waffen ausgerüstet. Ab 1927 änderte sich die Lage, als die militärische Kontrollkommission der Siegergrossmächte ihre Kontrolle in Ungarn einstellte, und das Land verliess. Es begann die Reorganisation der ungarischen Armee und ihre illegale Ausrüstung. Mussolini ermutigte die ungarischen Revisionsbestrebungen und verpflichtete, sich Waffen über Österreich nach Ungarn zu liefern.

Die in der Abhandlung erwähnten Waffenlieferungen wurden grösstenteils enthüllt und verursachten in Frankreich und bei den Kleinententestaaten eine Spannung, und lösten Proteste aus.

Gyula Gömbös der ungarische Kriegsminister schloss 1929 mit Italien, 1931 mit Deutschland Vereinbarungen ab, wonach ein Zusammenwirken der Armeen in der Ausrüstung und Kriegstechnik zustande kam. Als Ministerpräsident trat er in die Fusstapfen von István Bethlen, kräftigte die italienische Linie und baute gleichzeitig eine intensivere Verbindung mit Hitler Deutschland aus. Die aggressive Aussenpolitik Hitlers und die deutsche Rüstung, ermutigte die ungarische Führung auch zu einem offeneren Auftreten. Da die ungarische Industrie die Bewaffnung und Ausrüstung der Armee nur teils erzeugen konnte, hat die Regierung — nach Tunlichkeit — Kriegsmaterial aus Italien und Deutschland bestellt. Sie richtete ihre Aufmerksamkeit ab 1936 besser auf Deutschland, da sie die deutsche Ausrüstung zeitgemässer fand, aber in der beschleunigten Zeit der Kriegsrüstung kaufte sie auch durch Italien angebotene Waren — manchmal sogar Ausschusswaren — auf. Trotzdem Deutschland zu seinen Lieferungen immer schwerere politische und wirtschaftliche Bedingungen knüpfte, konnte es sich doch weitere Gebiete auf dem ungarischen Markt erobern.

Im Jahre 1936 stellte Italien für Kriegslieferungen einen Kredit von 93 Millionen Liren der ungarische Regierung zur Verfügung, welcher nach paar Monaten schon auf 120 Millionen Kredit erhöht wurde. Das gelieferte italienische Kriegsmaterial wurde im Jahre 1938 und 39 grösstenteils zum Materialbedarf der Mobilisei erungen und Einrückungen verbraucht.

Nach der öffentlichen Kundgebung des Ausrüstungsprogramms im Jahre 1938 folgte mit Italien eine weitere Kreditvereinbarung von neuerlichen 300 Millionen Liren und im Jahre 1940 schwoll dieser Kreditrahmen auf 600 Millionen Liren an.

Der Autor macht uns mit den Abrechnungen der Lieferungen bekannt. 80% des Kredites wurde zum Aufschwung des Flugzeugwesens verwendet, doch trotz diesen enormen Ausgaben, welche die italienische Kriegsindustrie bekam, änderte sich kaum die unzeitgemässe Ausrüstung der ungarischen Luftstreitkräfte.

Am Ende der Abhandlung teilt uns der Autor eine interessante Vergleichstabelle mit. Er weist nach, dass von den Bestellungen der Armee zwischen den Jahren 1938-1941 70% der ungarischen Industrie, 30% der Lieferungen Italiens und Deutschlands entfielen. Im Sommer 1940 wurde die ungarische Industrie in Folge des Clocius-Vertrages und im Frühjahr 1941 der Leeb — Tietze — Verträge gemäss, fast ganz von der deutschen Kriegswirtschaft abhängig, und dagegen das Zusammenwirken mit der italienischen Kriegsindustrie ziemlich beschränkt geblieben. Sowohl das italienische, wie das deutsche faschistische Grosskapital fand in Ungarn eine ausgezeichnete Marktmöglichkeit, trotzdem war die Horthy — Armee zur Zeit des Kriegsbeginns eine der mangelhaftesten ausgerüsteten Armeen in ganz Europa.